

JACEK GOŁĘBIEWSKI

WPŁYW PRZEMIAN USTROJOWYCH NA ROZWÓJ HISZPAŃSKIEJ KULTURY PO ROKU 1975

Po śmierci generała Franco przemiany ustrojowe w Hiszpanii, zakończone pierwszymi od ponad czterdziestu lat wolnymi wyborami (15 czerwca 1977) i utworzeniem nowoczesnej monarchii parlamentarnej, stały się wielkim katalizatorem aktywności społeczeństwa hiszpańskiego we wszystkich dziedzinach życia.

Według opinii profesora Juana Pablo Fusila, decentralizacja państwa wyrażona w konstytucji z 1978 r. zaowocowała wykrystalizowaniem jednego obszaru wolności łączącego prasę, teatr, kinematografię i sztuki piękne, a także intensyfikacją działań państwa na rzecz rozprzestrzeniania akcji społecznych w dziedzinie kultury oraz odrodzeniem kultur regionalnych jako ucieleśnienia nowej idei Hiszpanii, bazującej na różnorodności kulturalnej i językowej wspólnot autonomicznych¹.

W roku 1977 utworzono Ministerstwo Kultury. Wcześniej zlikwidowano Ministerstwo Informacji (Ministerio de Informacion), będące w okresie frankistowskim organem kontroli cenzorskiej sektora kultury.

Dr hab. JACEK GOŁĘBIEWSKI – dyrektor Centrum Dziedzictwa Kulturowego Polonii KUL, Instytut Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; e-mail: jacek@promotor.lublin.pl

¹ J. P a b l o F u s i, S a n t o s J u l i á, J. L. G a r c í a D e l g a d o, J. C. J i m é n e z, *La España del siglo XX*, Madrid 2007, s. 671-672.

Juan Pablo Fusi jest profesorem zwyczajnym Uniwersytetu Complutense w Madrycie, członkiem Centrum Studiów Iberyjskich w Oksfordzie, sekretarzem redakcji czasopisma „Revista de Occidente”. Był dyrektorem Biblioteki Narodowej w Madrycie (1986-1990) i wykładowcą wielu uniwersytetów hiszpańskich.

1. PRASA

W efekcie przemian ustrojowych tytuły prasowe związane z frankizmem, takie jak „Arriba”, „Pueblo” czy „El Alcázar” zniknęły z rynku.

W latach 1976-1977 swoją działalność rozpoczęły nowoczesne koncerny wydawnicze – PRISA, ZETA czy też EL CORREO (Bilbao). Zaczęły się ukazywać nowoczesne periodyki: „El País” (1977), „El Periódico de Cataluña”, „Diario 16”, „Deia”, „Egin”, „Navarra hoy” i liczne dzienniki regionalne, od 1989 r. „El Mundo”. Pojawieniu się nowych tytułów towarzyszyły zmiany formatu, lepsza jakość papieru oraz wprowadzenie koloru. W 1977 r. wychodziło w Hiszpanii 70 dzienników o łącznym nakładzie dwóch milionów egzemplarzy. W roku 1994 liczba dzienników wzrosła do 80 tytułów, natomiast ich łączny nakład przekroczył cztery miliony egzemplarzy. Do najbardziej poczytnych należały „El País”, „El Mundo”, „ABC”, „Razón” i „Vanguardia”.

Pomiędzy rokiem 1975 a 1990 dokonała się prawdziwa rewolucja w hiszpańskich środkach masowego przekazu. Przykładem były dzienniki „El País” i „El Mundo”, których nakłady weekendowe przekraczały milion egzemplarzy. Powodem wzrostu nakładu było emitowanie atrakcyjnych dodatków poświęconych kulturze, np. „Babelia” – dodatek do „El País” z osobną wersją w języku katalońskim².

2. RADIO

3 października 1977 r. został złamany monopol informacyjny państwowego radia RADIO NACIONAL. W tym dniu stacja SER wyemitowała swój pierwszy program informacyjny. Od tego czasu obserwujemy niesłychany rozwój ilościowy i jakościowy stacji radiowych. W roku 1976 liczba stacji emitujących programy wynosiła dokładnie 334 podmioty uprawnione do emisji programów. Natomiast do 1996 r. liczba ta wzrosła do 2603. Szczególny rozwój miał miejsce w latach osiemdziesiątych, kiedy to na rynku mediów swoją pozycję ugruntowały sieci, takie jak SER, RADIO NACIONAL, COPE, ONDA, CERO etc.

Dziennikarze radiowi (José María García, Luis del Olmo, Carlos Herrera, Luis Herrero czy też Julia Otero) cieszyli się niezwykłą popularnością, byli

² Tamże, s. 672.

powszechnie znani i otaczani wielkim szacunkiem, a przekazywane przez nich informacje społeczne i kulturalne uważano za najcenniejsze.

3. TELEWIZJA

Telewizja, podobnie jak radio, straciła swój monopol informacyjny, znalazła się pod kontrolą parlamentu i została dostosowana do najnowocześniejszych światowych standardów. Od roku 1982 swoje emisje rozpoczęły stacje regionalne, wzbogacając ofertę kierowaną do widzów o problematykę związaną z życiem wspólnot autonomicznych. Jako pierwsi emisję programów w języku euskera rozpoczęli Baskowie, tworząc Radio y Televisión Vasca (dwa kanały telewizyjne EUSKAL i TELEBISTA). W podobnym czasie rząd kataloński utworzył TV 3 Televisión Catalana z kilkoma kanałami tematycznymi.

W latach osiemdziesiątych każdy region dysponował własną stacją radiową i telewizyjną, emitującą programy także w językach lokalnych. Nowością było pojawienie się telewizji prywatnych (pierwsze z nich to ANTENA 3, TELECI-NO i CANAL PLUS).

4. TEATR I MINISTERSTWO KULTURY

W 1977 r. zniesiono cenzurę spektakli teatralnych, co spowodowało lawinowy rozwój twórczości o tematyce obyczajowej. W latach 1982-1994 wystawiono 670 spektakli teatralnych. Grupy teatralne Els Joglars i Els Comedians oraz autorzy Antonio Gala i Fernando Arrabal stali się prekursorami nowych technik scenicznych i nowego języka we współczesnym teatrze hiszpańskim.

4 lipca 1977 r. utworzono Ministerstwo Kultury, którego jednym z głównych celów (poza utrzymaniem bibliotek, muzeów, ekspozycji, wydawnictw niekomercyjnych) było wspieranie prywatnych inicjatyw kulturalnych, wymagających dużych nakładów finansowych i wspomaganie organizacyjnego.

W roku 1985 w Brukseli podczas ekspozycji Europalia (trwającej ponad trzy miesiące) Hiszpania zaprezentowała Wspólnocie Europejskiej swoje osiągnięcia gospodarcze oraz walory turystyczne i kulturowe. Ministerstwo Kultury przygotowało na tę okazję ekspozycję będącą kwintesencją hiszpańskiej kultury. Zaprezentowano siedem głównych bloków tematycznych:

Camino de Santiago

Malarstwo Złotego Wieku (el Greco i Velázquez)

Malarstwo Goi

Najcenniejsze egzemplarze książek z Biblioteki Narodowej
Malarstwo Miro, Picassa i Daliego
Poezja Lorki i Juana Ramona Jimeneza
Muzyka Luisa de Pablo.

Nadrzędną dewizą tego projektu była neutralność państwa w sektorze kultury oraz pluralizm wyrażający się w różnorodności kultur regionalnych. Nowe zadania przyjęte przez Ministerstwo Kultury zgodnie z tą dewizą, zaowocowały utworzeniem Orkiestry Narodowej (Orquesta Nacional de España), Orkiestry Młodzieżowej (La Joven Orquesta), sceny baletowej i teatru klasycznego (El Ballet Nacional i La Compañía de Teatro Clasico), założeniem narodowego centrum dramatu (El Centro Dramático Nacional), zainicjowaniem działalności centrum nowych nurtów scenicznych (Centro Nacional de Nuevas Tendencias Escenicas)³. Organizowano także wystawy hiszpańskiego malarstwa dwudziestowiecznego.

Ministerstwo Kultury przy współpracy z rządami wspólnot autonomicznych doprowadziło do rozkwitu licznie już istniejących festiwali muzycznych i filmowych oraz przeglądów teatralnych. Najważniejsze z nich to:

Festiwal Filmowy w San Sebastian⁴.

Międzynarodowy Festiwal Muzyki i Tańca w Granadzie.

Festiwal Sztuki w Barcelonie⁵.

Festiwal Teatru Klasycznego w Meridzie⁶.

Międzynarodowy Festiwal Teatrów Klasycznych w Almagro (Castylia La Mancha)⁷.

Międzynarodowy Festiwal w Santander (muzyka, taniec i teatr).

Międzynarodowy Festiwal Muzyki Religijnej w Cuenca.

Międzynarodowa Gala Folkloru w Rondzie (prowincja Malaga)⁸.

³ Tamże, s. 677.

⁴ Zainaugurowany w 1953 r., jest jednym z pięciu najważniejszych przeglądów filmowych w Europie. Gromadzi corocznie we wrześniu ponad 100 tysięcy widzów. Nagroda specjalna festiwalu o nazwie DONOSTI została przyznana m.in. Susan Sarandon, Jeanne Moreau i Woody Allenowi.

⁵ Największy w Europie przegląd muzyki, teatru i tańca pod gołym niebem odbywający się w teatrze Grec w lipcu i sierpniu.

⁶ Przedstawienia odbywają się w teatrze i amfiteatrze pochodzącym z czasów rzymskich.

⁷ Festiwal odbywa się w osiemnastowiecznym Corral de Comedias, jednym z najstarszych teatrów nowożytnych w Europie.

⁸ Jest to największy w Hiszpanii przegląd muzyki etnicznej i autentycznych zespołów ludowych.

Jesienny Festiwal w Madrycie (teatr, muzyka i taniec z licznym udziałem zagranicznych gości).

Bienal de Arte Flamenco w Seville (najwybitniejsi artyści flamenco z całego świata).

Festiwal Filmów Ameryki Łacińskiej w Huelva.

Międzynarodowy Festiwal Muzyki Klasycznej na Wyspach Kanaryjskich (Teneryfa i La Palma).

Festiwal Muzyki Dawnej w Seville⁹.

Międzynarodowe Targi Sztuki Współczesnej ARCO w Madrycie¹⁰.

Międzynarodowy Konkurs Orkiestr w Walencji.

Festiwal Filmu Śródziemnomorskiego w Walencji.

W 1986 r. w Madrycie powstało centrum sztuki współczesnej Centro de Arte Reina Sofia. W Meridzie otworzono Muzeum Sztuki Rzymskiej – Museo Nacional de Arte Romano, zaś w roku 1993 rozpoczęto ekspozycję kolekcji Thyssen-Bornemisza¹¹.

Do najbardziej znanych projektów realizowanych w tym czasie przez Ministerstwo Kultury należą:

Instituto Valenciano de Arte Moderno w Walencji

Centro Atlantico de Arte Moderno w Las Palmas

Centro Gallego de Arte Contemporaneo w Santiago

Museo de Arte Contemporaneo w Barcelonie

Museo Guggenheima w Bilbao.

Ministerstwo Kultury wspierało finansowo także wydawnictwa. Efektem tych działań był niesłychany wzrost nakładów nowych tytułów (z 38 814 w roku 1981 do 51 934 w roku 1995).

Wiek XX był dla hiszpańskiej literatury epoką świetności porównywalną ze „Złotym Wiekiem” (*Siglo de Oro*). Sztucznie tłumiona w okresie frankistowskim wielokulturowość, w czasach wolności wydała niezwykle owoce. Poeci ze słynnego „Pokolenia 27”, jak F. García Lorca, V. Aleixandre¹²

⁹ Przegląd dawnej muzyki europejskiej granej na instrumentach z epoki.

¹⁰ Należą do najbardziej prestiżowych na świecie, towarzyszy im światowy pokaz mody o nazwie PASARELA CIBELES.

¹¹ Zbiory dzieł światowego malarstwa barona Hansa Heinricha Thyssena należą do najbogatszych prywatnych kolekcji. Obejmują one dzieła od 1290 r. po lata osiemdziesiąte XX wieku. Przede wszystkim średniowieczne malarstwo europejskie, siedemnastowieczne prace mistrzów holenderskich, dziewiętnastowieczne obrazy z Ameryki Północnej oraz prace rosyjskich konstruktywistów i niemieckich ekspresjonistów. Rząd Hiszpanii wykupił je za cenę 375 milionów dolarów i umieścił w odrestaurowanym Palacio de Villahermosa w Madrycie.

¹² Laureat Literackiej Nagrody Nobla z roku 1977.

i R. Alberti zainspirowali swoją twórczością nową generację poetów i pisarzy. Do najbardziej znanych twórców epoki powojennej należą: Camilo José Cela¹³, Miguel Delibes, Gonzalo Torrente Ballester, Buero Vallejo, Manuel Vázquez Montalbán, Juan Marsé czy też Carmen Martín Gaité.

Ostatnie lata XX wieku w hiszpańskiej literaturze zostały zdominowane przez twórców młodego pokolenia, w tym przez wiele kobiet, było to świadectwem głębokich przemian, jakie zaszły w społeczeństwie Hiszpanii w okresie pofrankistowskim. Do najwybitniejszych twórców młodego pokolenia zaliczamy: Eduardo Mendozę, Antonio Munioza Molinę, Felixa de Azua, Julio Llamazaresa, Jesusa Ferrero, Terenci Moix, José María Guelbenzu, Arturo Perez-Reverta i Javiera Mariasa. Wśród kobiet dominowały powieściopisarki: Montserrat Roig, Esthera Tusquets, Soledad Puértolas, Lourdes Ortiz i Almudena Grandes.

Przemiany ustrojowe miały duży wpływ na rozwój kultury poszczególnych regionów. Było to bardzo widoczne w sferze rozwoju literatury pisanej w językach wspólnot autonomicznych. Lata osiemdziesiąte XX wieku to istna eksplozja twórczości w języku katalońskim i baskijskim, a także w galicyjskim.

Do najwybitniejszych twórców literatury katalońskiej, którzy przyczynili się do rewitalizacji kultury tego regionu, należą powieściopisarze: Josep Pla, Salvador Esprú, Mercé Rodoreda, Baltasar Porcel, Joan Perucho i Joan Brossa oraz poeci Pere Gimferrer, Joan Brossa i Jaume Vidal.

Według profesor Carmen Mory, literatura baskijska w ostatnich dekadach XX wieku przeżyła fundamentalną przemianę. Przestała być lokalna i wiejska, a stała się ambitna w podejmowanej tematyce i uniwersalistyczna¹⁴. Do najważniejszych jej twórców należą powieściopisarze Txillardegui i Atxaga oraz poeci Gabriel Aresti, Arana i Ormaechea.

Najbardziej zasłużeni dla rozwoju literatury galicyjskiej są prozaicy Alvaro Cunqueiro i Blanco Amor oraz poeci Luis Seoane, Iglesias Alvariño i Celso Emilio Ferreiro.

Niezwykle ważnym czynnikiem mającym wpływ na tak dynamiczny rozwój hiszpańskiej literatury są prestiżowe nagrody i liczne konkursy. Najważniejsze z nich to El Premio Nadal (nagroda najstarsza), El Planeta (o najwyższej wartości), El Príncipe de Asturias (najbardziej prestiżowa) oraz El Cervantes (za całokształt twórczości).

¹³ Laureat Literackiej Nagrody Nobla z roku 1989.

¹⁴ C. M o r a, *España, ayer y hoy. Itinerario de Cultura y Civilización*, Madrid 1995, s. 73.

Zdaniem profesora Pablo Fusi, życie kulturalne Królestwa Hiszpanii w ostatnich dwóch dekadach dwudziestego wieku stało się integralną częścią europejskiego dziedzictwa kulturowego. W dziedzinie muzyki niekwestionowany prym wiedli Plácido Domingo, José Carreras i Monserrat Caballé. Do tego grona dołączyli kompozytorzy Ernesto i Cristobal Halffter, Luis de Pablo, Tomás Marco i Ramón Encinas. Ważnym impulsem rozwoju hiszpańskiej muzyki były wielkie festiwale (m.in. w Barcelonie i Granadzie), cieszące się uznaniem i zauważane w europejskich mediach¹⁵.

Z kolei hiszpańska kinematografia, znana wcześniej dzięki twórczości emigranta Luisa Buñuela¹⁶, zaistniała poza granicami Hiszpanii dzięki twórczości reżyserów nowej generacji, takich jak José Luis García (nagrodzony w 1982 r. Oscarem za najlepszy film zagraniczny *Volver a empezar*), Fernando Trueba (Oskar w 1994 r. za *Belle Epoque*) i Pedro Almodavar (Oskar w 2000 r. za *Todo sobre mi madre*).

Międzynarodowe uznanie zdobyli także hiszpańscy malarze Tapies, Antonio López, Isabel Guerra, Josep Sala i Miguel Barceló. Wśród licznych hiszpańskich muzeów prezentujących sztukę nowożytną pojawiły się także nowoczesne muzea sztuki współczesnej: Museo el Reina Sofia w Madrycie, Muzeum Miró w Palma de Mallorca, Muzeum Salvadore Daliego w Figueras oraz Muzeum Guggenheima w Bilbao.

Filarem przywróconej w Hiszpanii demokracji stały się statuty autonomiczne 17 regionów. W życiu kulturalnym Hiszpanii otworzył się nowy rozdział¹⁷. Hiszpańska kultura stała się kwintesencją wolności uzyskanej podczas całego okresu *transición*¹⁸ oraz synonimem demokracji i nowoczesnej monarchii parlamentarnej.

Prężny rozwój hiszpańskiej kultury w latach osiemdziesiątych XX wieku został dostrzeżony przez demokratyczne państwa zachodniej Europy. Znalazło

¹⁵ F u s i, S a n t o s J u l i a, G a r c í a D e l g a d o, J i m é n e z, *La España del siglo XX*, s. 677-678.

¹⁶ Wybitny hiszpański reżyser i scenarzysta tworzący w Hiszpanii, Meksyku i Francji. Najważniejsze filmy to *Pies andaluzyjski* (1928), *Los Olvidados* (1950), *Nazarin* (1958, nagroda w Cannes), *Mroczny przedmiot pożądania* (1977, nagroda w San Sebastian), *Piękność dnia* (1967, nagroda w Wenecji), *Dyskretny urok burżuazji* (1972).

¹⁷ Szerzej problem ten opisuje autor poniższego artykułu w: *Polska – Hiszpania wczoraj i dziś*, red. J. Kudelko, C. Taracha, art. *Źródła sukcesów współczesnej Hiszpanii, cud gospodarczy, monarchia parlamentarna, wspólnoty autonomiczne* (Lublin 2012, s. 318-336).

¹⁸ Terminem „transición” określa się w Hiszpanii czas przemian ustrojowych od śmierci generała Francisco Franco po uchwalenie demokratycznej konstytucji (6 grudnia 1978) i zbudowanie nowoczesnej monarchii parlamentarnej.

to swoje odzwierciedlenie w przyznaniu Madrytowi w 1992 r. tytułu Europejskiej Stolicy Kultury, to z kolei stało się bodźcem do realizacji kolejnych prestiżowych projektów.

Hiszpanie wyspecjalizowali się w organizacji wielkich imprez kulturalnych przyciągających tysiące turystów z całej Europy. Ich fundamentem i gwarancją sukcesu była stała współpraca trzech podmiotów: Ministerstwa Kultury, rządu wspólnoty autonomicznej i lokalnych przedsiębiorców.

Sztandarowym przykładem takich działań jest Festiwal Tres Culturas por Tolerancia, który odbywa się w Murcji. Jego organizatorzy zapraszają chóry, teatry, zespoły muzyczne oraz artystów prezentujących trzy kultury: chrześcijańską, muzułmańską i żydowską¹⁹. Budżet tego festiwalu przekracza kwotę dziewięciu milionów euro.

Reasumując należy stwierdzić, iż najważniejszym efektem hiszpańskich przemian ustrojowych mających wpływ na przemiany kulturalne, jest decentralizacja państwa umożliwiająca rozbitcie sztucznego monolitu na rzecz wielokulturowości. Powstanie regionów autonomicznych stało się wielkim katalizatorem rozwoju.

BIBLIOGRAFIA

- C a s a n o v a J., G i l A n d r é s C.: Historia de España en el siglo XX, Barcelona 2010.
- F u s i J. P.: S a n t o s J u l i á, G a r c í a D e l g a d o J. L.: J i m é n e z J. C.: La España del siglo XX, Madrid 2007.
- M i ł k o w s k i T., M a c h c e w i c z P.: Historia Hiszpanii, Wrocław 2002.
- M o r a C.: España, ayer y hoy. Itinerario de Cultura y Civilización, Madrid 1995.

THE IMPACT OF THE POLITICAL TRANSFORMATIONS ON THE DEVELOPMENT OF SPANISH CULTURE AFTER 1975

S u m m a r y

The political transformations in Spain that ended with free parliamentary elections of 15 June 1977 were a powerful catalyst of the activity of the Spanish nation in all walks of life. Between 1975 and 1990 a real revolution took place in Spanish mass media and in culture.

¹⁹ W Festiwalu Tres Culturas wzięli udział także lubelscy artyści: Chór Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz Marek Sołowiej z Zamościa z wystawą swoich obrazów.

It resulted in setting up modern periodicals (among others, „El Paiz”, „El Mundo”, „Navarra Hoy”, „Diario Rioja” and many others), over 2600 radio stations and a network of modern television channels broadcasting programs devoted to culture and to languages of the autonomous communities. The Ministry of Culture established in 1977 supported initiatives promoting multiculturalism of the Kingdom of Spain, which resulted in opening several dozen modern museums, institutes of modern art and organizing numerous festivals.

Decentralization of the country made it possible to emphasize the multiculturalism of Spanish autonomous communities that today act as a magnet for a 70 million mass of tourists from all over the world.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Hiszpania XX wieku, wspólnoty autonomiczne, kultura współczesnej Hiszpanii.

Key words: Spain in the 20th century, autonomous communities, culture of modern Spain.